

suikerbakkers in de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en de WIC. Poelwijks argument hiervoor formuleert hij: 'De suikerbakkers waren allen voor de uitoefening van hun nijverheid afhankelijk van de aanvoer van ruwe suiker vanuit West- en in mindere mate Oost-Indië. Een goed functionerende compagnie zou deze importen garanderen.' (165) Klopt dit wel? Elders merkte Poelwijk namelijk al op dat bij de aanvoer van suiker de rol van de VOC gering was en dat pas na 1630 de WIC op grote schaal suiker vanuit het net veroverde Brazilië begon aan te voeren. (58-62) Kortom, in de onderzochte periode van 1580-1630 was de aanvoer van suiker te Amsterdam voor het overgrote deel in handen van particuliere kooplieden en niet van één van de compagnieën. Vervolgens kijkt de onderzoeker vooral naar de inleg ten tijde van de oprichting van de twee compagnieën, respectievelijk in 1602 en 1621. Hierdoor mist hij bijvoorbeeld de speculatie in VOC-aandelen die vervolgens plaatsvond. Daarnaast heeft hij voor de investering in de WIC geen rekening gehouden met de aanvullende kapitaalverhogingen, waardoor het eigen vermogen van de compagnie in korte tijd toenam van f7.108.161 tot f17.090.000.

De constatering dat slechts weinig suikerbakkers in de VOC en de WIC hebben geïnvesteerd, lijkt mij dan ook een open deur. (170) Veel suikerondernemers zullen in de 'eigen' suikerhandel hebben geïnvesteerd. Immers, de aanvoer van suiker was in de onderzochte periode grotendeels in particuliere handen. Het was beter geweest indien de auteur het investeringsgedrag hierin had onderzocht, in plaats van in de VOC en de WIC.

Het laatste hoofdstuk behandelt het sociale gedrag van de suikerondernemers. Ook hier is de conclusie dat voor elk van de drie ondernemerstypen een apart sociaal gedrag valt te herkennen. De economische context waarbinnen elke groep afzonderlijk opereerde was hiervoor hoogstwaarschijnlijk bepalend.

Uit het voorgaande blijkt dat er enige kanttekeningen bij het onderzoek te plaatsen zijn. Zo kan ik mij niet aan de indruk onttrekken dat vooral de economische context waarbinnen de Amsterdamse suikernijverheid opereerde niet altijd even goed is begrepen. Maar als geheel is het werk van Poelwijk zeker geslaagd te noemen. Een tot op heden onderbelicht, maar relevant onderwerp, dat op een originele manier is benaderd, is op een heldere manier uiteengezet.

Victor Enthoven

S. van Romburgh, *'For my worthy freind mr Franciscus Junius.'* *An edition of the correspondence of Francis Junius F.F. (1591-1677)* (Dissertatie Leiden (bewerkt) 2002; Brill's studies in intellectual history CXXI. Published for the Sir Thomas Browne Institute University of Leiden; Leiden, Boston: Brill, 2004, x + 1134 blz., €254,-, ISBN 90 04 12880 8).

De veelzijdige en kosmopolitische geleerde Franciscus Junius hield niet van brieven schrijven. Terwijl hij toch ruim twintig jaar buiten de Republiek verbleef en daardoor op het eerste gezicht alle reden had met zijn familieleden en vrienden in het vaderland te corresponderen, zijn er slechts 226 brieven van en aan hem over. Volgens de editor komt dat niet alleen omdat veel brieven, misschien zelfs wel de helft, verloren is gegaan, maar ook omdat Junius nu eenmaal meer hield van persoonlijk contact. Nog een geluk, dus, dat hij geen telefoon of e-mail tot zijn beschikking heeft gehad, anders had de editor bij gebrek aan correspondentie niet eens op deze voorbeeldige editie aan Junius' *alma mater* kunnen promoveren.

Wat maakt Junius zo belangwekkend dat een uitgave van zijn briefwisseling noodzakelijk is? Deze zoon van de irenistische theoloog Franciscus Junius (François du Jon) senior groeide op

in een kring waar geleerden als Hugo de Groot, zijn voorged Franciscus Gomarus en zijn preceptor en later zwager Gerardus Joannes Vossius deel van uitmaakten. Carrière maakte hij allereerst in Engeland. Ruim dertig jaar was hij in dienst van Thomas Howard, graaf van Arundel, en diens familieleden. Mede op grond van zijn studies van de buitengewone kunstcollectie van deze familie werkte hij aan zijn postuum gepubliceerde naslagwerk van antieke kunstenaars en hun werken. Aan het begin van de Engelse Burgeroorlog keerde hij terug naar de Republiek, om aan het eind van zijn leven zich toch weer in Engeland te vestigen, waar hij stierf. Gedurende zijn jaren in de Republiek maakte hij verschillende reizen naar Engeland en Duitsland, waar hij manuscripten transcribeerde en ook wel verwierf.

Befaamd is Junius nu nog vanwege zijn boek over antieke schilderkunst (*De pictura veterum libri tres*, 1637) en zijn werken en uitgaven op het gebied van het Oudengels en het Oudhoogduits. Deze laatste schijnen geïnspireerd te zijn door zijn verlangen meer over de oorsprong van zijn moedertaal te weten te komen. Dit verlangen voerde hem tot diep in de studie van runen, Gotisch, Oudfries etcetera, om uit te komen bij edities van Oudhoogduitse en Oudengelse teksten in proza en poëzie, en, natuurlijk de *editio princeps* van de Evangeliën in het Gotisch op basis van de *Codex argenteus*, nu in Uppsala, toen in het bezit van Vossius.

De hier uitgegeven brieven zijn van en aan bijna tachtig correspondenten. Van velen is slechts één brief over, van sommigen echter een hele reeks, met Vossius aan het hoofd. Van zijn vele Engelse connecties zijn William Dugdale en Thomas Marshall degenen van wie de meeste brieven van Junius bewaard zijn, terwijl hun brieven aan Junius verloren zijn gegaan. Het belang van de correspondentie moet echter niet alleen aan de persoon van de correspondenten en de aantallen brieven worden afgemeten, maar ook, natuurlijk, aan de inhoud van de brieven zelf. Junius' briefwisseling weerspiegelt de uitwisseling van denkbeelden en kennis van allerlei aard, waarbij voortdurend wordt gerefereerd aan het werk van contemporaine geleerden, interessante manuscripten en boeken, geleerde plannen voor de toekomst, en aanbevelingen en introductiebrieven van en voor deze en gene. De studie van deze briefwisseling kan duidelijk maken hoe geleerde netwerken in de zeventiende eeuw functioneerden en wat daar om ging. Wij zien Junius en zijn collega's als het ware in hun dagelijkse plunje, bezig met hun werk, hun familie, hun persoonlijke besognes, vriend- en vijandschappen. Het spreekt vanzelf dat dit leven een Europese dimensie kende; Junius bewoog zich met grote vanzelfsprekendheid in de Engelse en Nederlandse geleerde wereld, maar onderhield ook contacten elders.

Van Romburgh heeft het de gebruiker van de editie gemakkelijk gemaakt door uitstekend werk te leveren. Zij schreef een zeer doorwrochte inleiding waarin de correspondentie van alle kanten wordt belicht. De brieven zijn zeer zorgvuldig uitgegeven met een kritisch apparaat en een beknopt maar adequaat verklarend commentaar. Elke brief is voorzien van een Engelse vertaling die steeds op de tegenoverliggende bladzij is afgedrukt. Zo kan de lezer genieten van het Latijn dat gelukkig meestal niet al te moeilijk is en daarbij met een scheef oog loeren naar de vertaling als iets toch niet helemaal duidelijk is, of, omgekeerd, genieten van de uitstekend leesbare vertaling en af en toe een blik slaan op het Latijn. Nu de uitgave van de correspondentie van Hugo de Groot is voltooid, sluit deze editie van Junius' brieven daar prachtig bij aan. Zo wordt onze nog steeds vrij beperkte kennis van het dagelijkse reilen en zeilen met betrekking tot het intellectuele leven in de Republiek zeer vooruit geholpen.

M. E. H. N. Mout

J. W. H. Konst, *Fortuna, fatum en providentia dei in de Nederlandse tragedie 1600-1720* (Hilversum: Verloren, 2003, 384 blz., €32,-, ISBN 90 6550 745 0).

In het zeventiende-eeuwse Nederland ontstond een rijke dramaliteratuur. Talrijke nog bekende auteurs als Bredero, Hooft en Vondel schreven tragedies en ook tegenwoordig volstrekt vergeten schrijvers als Rotgans en Huydecoper waagden zich eraan. Konst, als Neerlandicus verbonden aan de Freie Universität Berlin, heeft het werk van twaalf auteurs, in totaal 35 tragedies, geanalyseerd en laat zo de hele toneelcanon tussen 1600 en 1720 de revue passeren. Hij wil de zeer afwisselende manier bespreken waarop de auteurs de interactie tussen vorm en inhoud uitwerken, en vooral bekijken hoe zij de morele verantwoordelijkheid van de mens bij zijn optreden in de wereld weergeven. In vrijwel alle drama's komt de voorzienigheid Gods voor, waarmee de handelende personen rekening hebben te houden. Dan doemt het probleem op hoe die voornemens van God gekend kunnen worden. En dat is nog niet alles want ook de christelijk 'aangepaste' antieke goden laten zich horen. De invloed van de klassieken blijkt ook uit het ingrijpen van *fortuna*, de wisselvalligheid. Om die heidense godheid echter binnen het raamwerk van de almacht Gods te houden werd zij als werktuig der voorzienigheid gezien. Vervolgens haalde men het *fatum* aan als factor die de a priori door God vastgelegde 'dienstregeling' van het aardse bestaan ten uitvoer legde. Maar dat kon ook anders. Dit noodlot was van het stoïcijnse fatalisme afgeleid, versloeg eigenlijk God en goden met overmacht en werd daarom, behalve door enkele auteurs laat in de eeuw, algemeen verworpen.

De toneelliteratuur die dit allemaal verwerkte is in vier stadia in te delen: eerst het senecaans-scaligeraanse toneel zoals bij Hooft, gekenmerkt door een veelvoud van snel op elkaar volgende, schijnbaar toevallige ontwikkelingen, die beheerst werden door Gods wereldplan. Het vroege werk van Vondel, tot 1640, lijkt daarop. Later gaat Nederlands grootste tragedieschrijver over op het uiteenzetten van het gewetensconflict, dat de hoofdpersonen beheerst door twee tegenovergestelde, gewaardeerde en mogelijke handelingsalternatieven. Zij moeten kiezen en kunnen niet langer lijdend object van de verwickelingen zijn: elk mens heeft een vrije wil voor God. Het werk van Vos en Meyer laat daarentegen de voorzienigheid buiten beschouwing. Hierin moet de mens door een orgie van gruwelijkheid buigen voor het *fatum* en het kwaad regeert in dit noodlotsuniversum. Het laat zeventiende-eeuwse Frans-classicistische toneel wilde een modernisering naar Frans model doorvoeren. Nu dienden er geen theologische leerstellingen meer op het toneel te worden behandeld. Het ging om de strijd tussen goed en kwaad. Wie kwaad deed wist dat. Helden keren zich in dienst van slachtoffers tegen schurken en trekken het initiatief naar zich toe.

Konst geeft ons in zijn diepgaande analyses van de teksten een (toneel)wereld terug die niet meer present was. De hierboven gegeven samenvatting vereenvoudigt de uit bijbelse en mythologische stof gehaalde handelingen aanzienlijk. Maar het geheel is interessant voor de historicus die zich bezighoudt met de ideeëngeschiedenis van de zeventiende eeuw. Jammer genoeg wordt hij bij lezing van dit boek ernstig teleurgesteld. Want Konst beperkt zich puur tot tekstanalyse, vrijwel zonder enige historische achtergrond. En dat voor iemand die zich beroept op het werk van W. A. P. Smit, die zijn studies wel degelijk van een historische context voorzag. In de inleiding zegt Konst geen studie van begrippen te willen ondernemen en ook theorieën uit de zeventiende eeuw over de *providentia dei* buiten beschouwing te willen laten. Dat geldt ook voor het vraagstuk van de vrije wil. Hij meent wel enige aandacht aan het allerbekendste te moeten wijden. Bij zijn behandeling van het neostoïcisme besteedt hij daarom ruimte aan Boethius en Lipsius. Ook Grotius' *Bewijs van de ware godsdienst* komt ter sprake. Er moet echter naar Konst's overtuiging geabstraheerd worden en er mag niet naar de godsdienstige